

RÍTUSOK ÉS SZIMBÓLUMOK, A CSALÁDTERÁPIA ÉS A VALLÁS KÖZÖS ÖRÖKSÉGE

INTERDISZCIPLINÁRIS DIALÓGUS EGY POLIGONÁLIS KAPCSOLATRÓL*

HÉZSER GÁBOR

Kirchliche Hochschule Bethel, Seelsorgeinstitut
és Debreceni Református Hittudományi Egyetem
E-mail: hezser@gmx.de

Hipotézis: A vallás és terápia viszonyát a disztinkció és nem a merev szeparáció jellemzi. A kapcsolat korrelatív.

Ezt a feltevést a rítusok és szimbólumok témakörében vizsgáljuk. A két jelenség főbb karakterisztikumainak bemutatása után arra keresünk választ, hogy milyen rítusformák alkalmazhatóak a terápiás és a lelkigondozói gyakorlatban.

Ebben az összefüggésben beszámolunk az általunk rítusrekonstrukciónak nevezett – pszichiátriai klinikai és tanácsadói kontextusban alkalmazott – krízisintervenciós eljárásról. Végül bevezetjük a család-év fogalmát, és ismertetjük az abból adódó rítusrekonstrukciós lehetőségeket.

Kulcsszavak: *vallás, rítus, szimbólum, lelkigondozás, családterápia, krízisintervenció*

Mint történik az emberrel, ha – perszónálunióban – teológus és rendszerszemléletű családterapeuta; ha egy kettős rendszer iránti elkötelezettségben találja magát? Először is érzékeli, hogy ez a kétgyökerűség izgalmas és érdekes. Aztán ezt az állapotot esélyként felismerve megkísérli figyelemmel kísérni azt a dialógust, amely időről időre benne, két énje között folyik.

A következőkben ennek a „belső konferenciának” (lásd MÜCKE, 1998) néhány kiragadott részletét jegyezzük fel. Azokat, amelyek egy a teológus és a terapeuta

* A 2001-es budapesti Európai Családterápia Kongresszuson elhangzott plenáris előadás kibővített változata.

számára érdekesítő témakörhöz kapcsolódnak: a rítusokhoz és a szimbólumokhoz. Ez a két jelenség egyaránt foglalkoztatja a teológiát és a családterápiát mind az elméletalkotásban, mind a teóriát operacionalizáló gyakorlatban.

Vizont bármely témáról folyják is a diskurzusunk, bevezetőképben jó tisztázunk az alappozícióinkat, a terápia és a vallásos hit kölcsönkapcsolatát. Most csak néhány olyan kiragadott gondolatot villantunk fel ebből a befejezetlen dialógusból.

TERÁPIA ÉS HIT

1. Terápia és hit érdekelttsége

Először azt a kérdést érdemes feltenni, hogy mi jellemzi ezt az *interdiszciplináris* kapcsolatot. Mi, lényegileg, a teológia és mi a családterápia központi, *lényegi* érdekelttsége?

És: hogyan viszonyulnak egymáshoz ezek az *esszenciák*? A családterápia terminológiájában fogalmazva: milyen határformával találjuk szemben magunkat: dif-fúz, rigid vagy funkcionális határok kapcsolnak-e össze minket (SCHLIPPE és munkatársai, 1996; HÉZSER, 1990)?

a) Először a teológus nyilatkozik, mivel ebben a kérdésben az ő tudományága hosszú tapasztalattal bír, így gyorsan állást tud foglalni: ő hivatalból, elméletben és a gyakorlatban a *hittel* kell hogy foglalkozzon. És az egyértelműség kedvéért mindjárt hozzáfűzi, hogy számára a hit az, amit a P. TILLICH (1964, 586) így definiált: „A hit az attól való megragadottság, ami feltétlenül érint minket”.¹

A terapeuta erre sietve leszögezi: reméli, hogy az ő munkája is arra irányul, ami a klienst „feltétlenül érinti”, és ami azt megragadja! Csak nem mindig sikerül eljutni odáig. De ez a teológusnál sem lesz másképp... Ebben mindketten egyet-értenek.

A terapeuta folytatja. Ő is alapvetően leszögezi: az ő célja a kliens *identitásának* és *individuációjának* támogatása (STTERLIN és munkatársai, 1982).

Ez a kifejezés megüti a teológus fülét: *identitás?! –* a fogalom számára, szakmailag is, ismerősen cseng. Sok kollégájával együtt ő is úgy találja, hogy az *identitás* fogalma a modern kor legfontosabb hozzájárulása ahhoz, amit a keresztyénség, tradicionális nyelvezettel, *hitnek* nevez... (STTERLIN és munkatársai, 1982).

A kapcsolat további alakulása szempontjából mindketten előnyösnek találják, hogy létezik egy olyan kiindulási pont, amely a nélkül tesz *disztinkciót* lehetővé, hogy az eleve *szeparációt* kellene hogy jelentsen.

b) Legszívesebben azonnal belefognának a rítusok és szimbólumok témájába, amely iránt mindketten nagy előszeretettel viseltetnek: a rítusok és szimbólumok, egy érdekkeltő elemzés értelmében ugyanis, egyrészt eo ipso vallásosak, másrészt a terápia legősibb elemei.

A teológus, alig hangzik el a két kifejezés, azonnal kicsit ünnepélyesebb arcki-fejezést is ölt... A terapeutának már attól is felragyog a szeme, ha csak rá gondol,

¹ „Glaube ist das Ergriffensein von dem, was uns unbedingt angeht.“

mennyi kreatív energia rejlik az ilyen intervenciókban...

Előbb azonban még egy aktuális szempontra térnek ki: kettejük kapcsolatát külső tényezők is befolyásolják. A keresleten gondolkodnak el: mit várnak ma azok tőlük, akik hozzájuk fordulnak. És hogyan befolyásolja ez a gyakorlatban kettejük kapcsolatát?

2. Kínálat és kereslet – vallás és terápia

Ami a kínálatukat illeti, az elhatárolódás viszonylag egyértelmű. A teológus számára döntő, hogy ő egy tradicionálisan meghatározott ember- és világképhez kötődik.

A gyakorlatban, amit ő *lelkigondozásnak* nevez, így esetenként mérlegelheti, hogy például bevon-e az ebből a szellemi tradícióból származó szimbólumokat, rítusokat, hasonlatokat és narratív elemeket a családokkal való munkájába, vagy sem. Egyaránt orientálódhat az immanens és a transzcendens források irányába. Ha a fenti, transzcendens forrásokat veszi elsősorban igénybe, akkor munkáját *család-lelkigondozásként* definiálja. Metodikája – megfelelő képzés után – a családterápia elemein alapszik.

A terapeutának ez nem okoz problémát, tudomásul veszi. A valláshoz való viszonyát illetően hangsúlyozza: a családterápiának nem feladata, hogy életértelmet, hitet, vallást közvetítsen. Annál kevésbé, mert ezzel az alapvető *absztinenciával* határolja el magát a gombaként burjánzó pszichoszektáktól, amelyek mindinkább „műanyag vallások” formáját öltik... (LÜTZ, 1999)

A terápia szerinte célirányos, metodikailag megalapozott, kommunikatív kapcsolat, krízisek feloldása vagy enyhítése céljából. Ehhez immanens forrásokat mobilizál. *Célja* elérése érdekében – ha esetenként szükséges – a terápia is törekedhet arra, hogy klienseinek kedvező feltételeket biztosítson az önmagukról, az életről, a világról alkotott képük tisztázásához. Ennyiben a terápiának lehet, sőt feltehetőleg minden esetben van, a tillichi definíció értelmében, „hitbeni” *mellékhatása* is. Inkább esetlegesen, mintsem akaratlagosan.

Mindketten megegyeznek abban, hogy a „keresletet” reprezentáló kliens ennek a *disztinkciónak* ma csak kevésbé van tudatában.

A történelmi egyházak nyújtotta élet- és létmagyarázat ma már nem nyújt általánosan elfogadott individuális orientációs alapot. Így a kliensek többsége, a létértelmezés kollektív vákuumában, a terápiától egyre inkább nemcsak „gyógyulást”, hanem az élet értelmére való rátalálást (is) elvárja.

A teológus itt gyorsan megjegyzi, hogy az ő nomenklatúrájában ez közel áll ahhoz, amit tradicionálisan üdvösségnek neveztek. A terapeuta pedig egy mindennapi kifejezést ízelget, és azon gondolkodik, hogy mennyire felel ez meg annak a bizonyos „kiegyensúlyozott, testi-lelki jó közérzetnek”?

Az igény, a kliensek állapotát tekintve, érthető. A teológus azonban szükségét érzi a differenciálásnak: az ő szemszögéből tekintve itt többről van szó, mint a kiegyensúlyozott, általánosan „jó közérzetről”. Ő inkább Antonovskynak, jelenleg interdiszciplinárisan egyre nagyobb érdeklődést keltő saluto-genezis elméletében (lásd BENGEL, 2001) látja a közös nevezőt.

Összegezve: mindketten egyetértenek abban, hogy a „kínálat” területén a kapcsolati határok funkcionálisak és tisztázhatóak. A „kereslet” vonatkozásában viszont inkább a diffúz forma dominál.

A kapcsolatra vonatkozó gondolatainkat a következő ábrában foglalják össze:

1. ábra. A terápia és a vallás eszközei

RÍTUSOK ÉS SZIMBÓLUMOK, TERÁPIA ÉS VALLÁS

1. *A családi rítusok befolyásolják a terápiát*

Az első gondolatunk: mielőtt mi, terápiás vagy vallási-lelkigondozói céllal, egy családban rítusokkal, szimbólumokkal kezdenénk el dolgozni, már régen *megdolgoztak* minket a család rítusai...

Ezt mindketten tapasztalatból tudják. Németországban élve, gyakran interkulturális kontextusban dolgoznak. Itt találkozunk ezzel a néha bosszantó, néha derűt keltő jelenséggel. Ilyenkor közvetlenül döbbenek rá a rítusok és szimbólumok kapcsolatát teremtő vagy azt megzavaró hatalmára.

A terapeuta például rendszeresen konstatálta, hogy az Oroszországból visszatelepült, ún. „volgai német” családokkal való kapcsolatfelvétele nem sikerül olyan zökkenőmentesen, mint általában. Időre volt szüksége ahhoz, hogy ráébredjen: az ok az első kézfogásban rejlik. Ő ugyanis, saját rítusainak automatikusan engedve, először az asszonyoknak nyújtott kezét. És ezzel már meg is sértette a messziről hozott, kapcsolatot meghatározó rítust: az elsőbbség a férfiakat illeti...

A teológusnak is megvan a maga tapasztalata. A pszichiátriai klinikán gyakran veszik igénybe muzulmán török családok. Türelmét alaposan próbára tette az, hogy a beszélgetések során a legtöbb kérdésére azt a választ kapta: Hát ezt Allah tudja..., úgy lesz, ahogyan Allah akarja... Valóságos családkonzultáció akkor alakult ki, amikor rájött, hogy – szimbolikusan – Allah számára is odaállíthat egy széket, s kérdéseit így fogalmazhatja: mit szólna, ajánlana *Allah* ebben vagy abban a kérdésben?! Az eredmény megnyugtató volt – hála a *divinális* koterapeutának...

A családok rítusai, munkánk során *megdolgoznak* mindkettőnket...
És megfordítva?

2. *A terápiás gyakorlat szimbólumokra utal*

A terapeuta nagyon szívesen dolgozik szimbólumokkal és rítusokkal (részletesen foglalkozik a témával: SCHLIPPE és munkatársai, 1996; BRANDL-NEBEHAY és munkatársai, 1998; MÜCKE, 1998). Újra és újra élvezi és értékeli az energiát és kreativitást, ami bennük rejlik. Különösen ha a család fejlődési folyamatának ún. természetes krízispontjaival akad dolga. Vagy ha az ún. affect és meaning dimenzió a munkaterülete.² Ezek, ősidők óta, ritualizálást igényelnek. A teológus, ezt hallva, helyeslően bólogat, de még nem szólal meg...

A családterápiás szakirodalom elég anyagot szolgáltat a ritualizálás témájához (ERIKSON, 1968; RAPPAPORT, 1973; LORENZER, 1970; BRANDL és munkatársai,

² KANTOR, LEHR, 1977. Konceptiójuk szerint a család létének célja és feladata az, hogy biztosítsa az egyén és a családközösség érzelmi (affect), ön- és világszemléleti (meaning) fejlődését, valamint azt, hogy ki-ki megtalálhassa individuális erősségeit (power). Ezeket nevezi összességükben céldimenzióknak. Ezeket elsősorban nem elméleti-ideológiai indoktrináció alakítja, hanem azok a tapasztalatok, amelyeket az egyén és a család a mindennapi élete során az idővel, az energiával és a térkihasználással kapcsolatosan szerez (ún. megközelítő dimenziók). Vö. HÉZSER, 1990.

1998). És – ezt még feltétlenül meg kell említenie a terapeutának – egyes szerzők szerint *a rítus a terápia legősibb formája*.

3. Rítusok és szimbólumok – közös örökségünk

Itt a teológus rá kell hogy mutasson arra, miszerint az ő szerszámosládájának egyik legősibb darabjáról van szó! ...amit természetes kölcsön ad a terapeuta kollégának, hiszen úgy tűnik, közös örökségről van szó...

Az is eszébe ötlük, hogy szakmai körökben sokan úgy vélik, a szekuláris-szakraális megkülönböztetés a rítusok, szimbólumok esetében félrevezető (HARTMANN, 1993). Ezek ugyanis *eo ipso* szakraálisak, mivel egy konkrét szituációban életünk olyan mélységeit és távlatait érzékeltetik velünk, amelyek felett nem rendelkezhetünk szabadon (SCHARFENBERG, 1985).

Tehát ő kölcsönadhatja ezeket a terapeuta kollégának... de reméli, hogy az megfelelő elővigyázatossággal bánik majd ezekkel az antik értékekkel?!

Az a kérdés, hogy mire gondol a teológus pontosan, egy újabb témához vezet el.

4. Néhány teológiai és pszichológiai szempont

A teológusnak az a benyomása: a terapeuta gyakran azon fáradozik, hogy megtalálja azt az „optimális technológiát”, mellyel minél effektívebben láthat hozzá a rítusok „nagybani előállításához”. Ehhez például gondosan kutatja a rítusok *hatásmechanizmusát*. Kétségtelen, hogy a felismerések mindkettőjüknek egyaránt hasznára válnak.

A teológus inkább a kultúr- és vallástörténeti megközelítést választja, őt elsősorban a fejlődési folyamat érdekli. A terapeuta ezt udvarias érdeklődéssel regisztrálja, de még nincs meggyőződve, hogy ez valóban gazdagítani tudná a mai terápiás gyakorlatot... Arra viszont szívesen vállalkozik, hogy közösen pillantást vessenek a gyökerekre. Az első megállapítás, amellyel találkoznak, így hangzik:

4.1. A komplex valóságérzékelés komplex, ősi, kifejezésmódot igényel

A beszéd nem tudja mindig az immanens és transzcendens, affektív és emocionális valóságérzékelést visszaadni. Ilyenkor a „testbeszédnek” és a jelbeszédnek kell segítenie. Egy az 1920-as évekből származó filozófiai koncepció szerint (CASSIERER, 1923) a valóságot nem *önmagában* fogjuk fel, hanem azt szimbolikus formavariánsok (például a zene, mítoszok, művészetek) közvetítik számunkra. Ennek megfelelően az intencionálisan alkalmazott, sikeres ritualizálás *re-szimbolizációt* jelent (WINKLER, 1997). Olyan törekvés, amely teljes mélységében kísérli meg megjeleníteni azt, amit ki akarunk fejteni. Hogy erre képesek vagyunk, az egyik spontán őskéességünk (JILEK, 1992).

A terapeuta és a teológus számára ez utóbbi megállapítás különösen érdekes. Azon gondolkodnak, vajon azt jelenti ez, hogy minden kliens „őstehetség”, ha ilyen kommunikációs forma alkalmazására van igény? És talán nemcsak minden kliens, hanem minden teológus és terapeuta is...?

Tovább kutatva arra bukkannak, hogy nemcsak egy ősképeséggel találkoznak itt, hanem...

4.2. ...a sors befolyásolásának ősi vágyával is.

A rítusok és szimbólumok ősködbe vesző hátterében a *mágia*³ és a *mantia*⁴ rejtőzik – amikor az ember különböző manipulációkkal és technikákkal (elsősorban az analógiával, illetve áldozatból való jóslással) kísérli meg a jelent és a jövőt kényszerítően befolyásolni (SEYBOLD, 1996).

Néhány fontos kérdést jegyeznek fel, amelyekről alkalmasint érdemes lesz újabb beszélgetéseket folytatni majd. Például:

Mennyi mágia-mantia rejlik vajon a terápiás ritualizálásban? Konceptcionálisan és véletlenszerűen. Azaz mennyi „kényszerítőleges jövőbefolyás” történik?

Tud-e a ritualizálásunk egyáltalán mágia-absztinens lenni?

Egyáltalán: milyen célkitűzéssel alkalmazható a ritualizálás a terápiában, ha nem átmeneti tüneti kezelés a cél?

A következőkben az foglalkoztatja őket, hogy:

4.3. Iránymutató lehet-e az őseredeti, vallásgyakorlati cél?

Az ember azért alkalmaz gesztusokból és szavakból álló, meghatározott lefolyású, tértől és időtől messzemenően független cselekménysorokat (ceremónia), hogy ezekkel *közösségének javát és fennmaradását* szolgálja. Részben a kimondhatatlan érzelmek-élmények, kifejezését teszi így lehetővé, részben az újra és újra megismételhető interakciós minták által a kapcsolati biztonságot szolgálja (BRUSIS, 1999).

A következő, gyakorlati kérdés kézenfekvő: hogyan érhető ez el?

4.4. A rítus a transzcendentálás lehetőségéhez folyamodik

A rítus célja az, hogy túlmutasson az aktuális élethelyzeten, összekapcsoljon egy komplex világ- és életszemlélettel. Ehhez, ehhez az „egészen más látásmódhoz” korábban az istenek világának mítoszait, illetve azok elemeit vette igénybe.

Az ilyen *szemléletváltás perspektívaváltáshoz* is vezethet, új, eddig elrejtett megoldási perspektívák tűnhetnek fel. És ez a transzcendentálás rádöbbenti az embert arra is, hogy ő maga is egy hatalmas egész része.

Mit jelent ez a terápia számára? Például azt, hogy itt *nemcsak* a diszfunkcionális csalárendszer ritualizással történő *pertubációjáról* (megzavarásáról) van szó. A ritualizálásnál fontos, hogy a rítusoknak, szimbólumoknak legyen egy külső vonatkoztatási pontja is. A változás csak abba az irányba történhet sikeresen, amiben a család kollektíve és a családtagok individuálisan *hinni tudnak*.

Ezen a ponton vita alakul ki a teológus és a terapeuta között, de gyakorlati tapasztalataik alapján megegyeznek abban, hogy a hit nemcsak vallási, hanem általános formájában is mindkettőjük számára releváns fogalom. A terapeuta sóhajtvá

³ μαγεια ~ varázslás

⁴ μαντεια ~ jóslás

megemlíti, hogy praxisában nagyon jól ismeri klienseinek például az elérendő célra vonatkozó *tévhit*eit is...

4.5. Rítusok, szimbólumok,⁵ közösségalkotók

A teológus számára fontos, hogy mindez nem csak az egyént a közösségbe ünnepelesen integráló iniciálrítusokra vonatkozik. Elképzelése szerint minden, ősi kifejező elemet megjelenítő rítus összekapcsol minket egy időtlen sors- és reményközösséggel: azokkal, akik valamikor hasonló élethelyzetben voltak, és azokkal, akik remélték, hogy van remény, és erről rituális vagy szimbolikus formában kerestek megbizonyosodást...

Mindketten jól emlékeznek arra az esetre, amely a felnőtt fiú leválásához kapcsolódott. A cél az volt, hogy *rituális formában*, a szülők bocsássák útjára gyermeküket, vegyenek búcsút a gyermekkortól, hogy új formában találkozhassanak az életbe kilépő fiatalemberrel. Az intervenció jól folyt le, érezhető volt, hogy „most valami fontos történt velük”. A teológus a munka végén megjegyezte: a gesztusok, az útra bocsátó rítus őt a vallástörténet egyik gyönyörű elemére, a szülői áldásra emlékeztette. A fiatalembert megzavarta ez a megjegyzés. „Azt hiszem, mi nem hiszünk...” – mondta elgondozva. A következő találkozáskor a fiatalember elmondta, hogy jót tett neki az a múltkori *játék*. A szülők egyszerre szólaltak meg: „Nekünk az sokkal több volt, mint játék...” Mire a fiatalember: „Azt meg is éreztem, csak nem tudom, hogy nevezem azt, amit csináltunk...”

Nem csak krízisek idején van szükségünk ritualizálásra. A család kiegyensúlyozott, *mindenapi* funkcionalitásához is hozzátartoznak az élő, meghitt családi rítusok is.

Hatásuk azonban nem mindig egyértelműen konstruktív. Gyakran inkább ártnak a rítusok és a szimbólumok, mint használnak. Ennek oka a rítusokhoz kapcsolódó ambivalencia.

4.6. A rítusokhoz ambivalencia kapcsolódik

Mindig, és kettős vonatkozásban is: *a)* a kifejező erejüket és *b)* a hatásukat illetően (JETTER, 1978).

a) Egy ölelés például *egyaránt és egyidejűleg* hathat a szeretet jeleként és megfojtásként. (A „ne fojts már meg...” reakció jelzi ezt az összefüggést.)

Az egyházi keresztelési rítus, a bemerítkezés a víz megtisztító, de életet veszélyeztető hatására is emlékeztet.

A fejre tett, áldó kéz az óvás és a térdre kényszerítés, a kezét simogató kéz a gyengédség és a *kézbentartás* elemét is magában foglalja...

A rítusok ezért *interpretációra* szorulnak. Nem állandóan, mert akkor megszakad a kapcsolat „életünk mélységeihez és távlataihoz”. Az egyházak a szakramentumokkal kapcsolatban érzékelik az interpretáció kvantitása kérdésének nehézségét...

⁵ συμβαλλω ~ összehoz, egyesít

Terápiás vonatkozásban is ügyelnünk kell a rítus és az interpretáció harmóniájára.

b) A sorozatosan ismétlődő rítusokat burn out veszély fenyegeti. Ha értelmezhetőségüket elvesztették, akkor nem a *reszimbolizálást* segítik, hanem *deszimbolizálnak*, még jobban szétválasztják a komponenseket. Enyhébb esetben így „csak” klisékké válnak (LORENZEN, 1970 így nevezi azt, amikor a szimbólumtudat elvész egy rítusból) – súlyosabb esetben viszont kényszerselekmények kialakulásához vezethetnek.

Az eddigieket a 2. *ábra* foglalja össze.

4.7. Új vagy tradicionális rítusokat alkalmazzunk a terápiában?

Ha a ritualizálást az ember egyik ősképségének tekintjük, akkor jó lesz, ha az ősrítusok tárházához fordulunk. Egy ősképséghez és nem egy ősvalláshoz való kapcsolatról van itt szó. Ezért az így felfogott rítus, terápiás kontextusban, mind a hívők, mind azok számára, akik azt hiszik, hogy nem hisznek, segítséget jelenthet.

Ebbe az ősi tárházba tartoznak például olyan gesztusok és testtartások, mint a lehajtott fej, a meghajlás, a térdelés, a kézrátétel, az átölelés, az ég felé kinyújtott kéz, az áldást osztó és fogadó gesztusok.

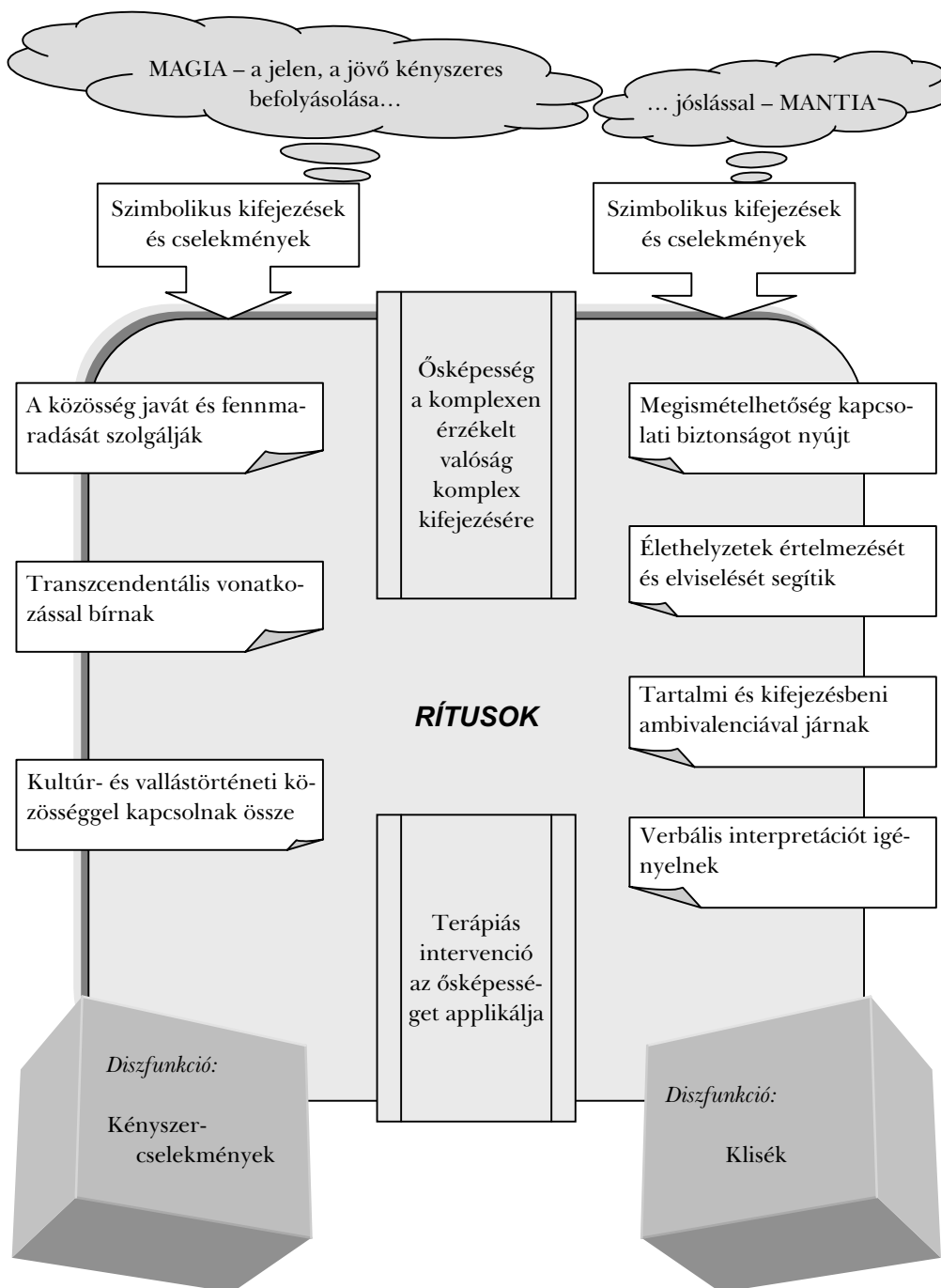
És ebbe az őstárházba tartoznak szimbolikus kifejezések is. Ezek aktualizáló átfogalmaztatása különösen akkor nyújthat jó segítséget a klienseknek, ha a bűn megvallására, megbocsátásra vagy az öröm kifejezésére van szükség.

Pszichikai jelenségek, rejtett érzelmek kifejezését segíthetik az ún. *ősképek*. A szimbólumok aktív alkalmazása a diffúz érzelmek, az érzelmi káosz rendeződéséhez vezethet. Az archaikus képek megvilágosíthatják a *modern érzelmeket*, és érzékeltetik, hogy azok elválaszthatatlanul hozzátartoznak ember voltunkhoz. Ezzel a kereső-szenvedő emberiség szolidáris közösségébe vonják be az érintetteket. Egy súlyos büntudattal járó gyászkrízis konszolidációjához például a következő *archaikus konferencia* nyújtott segítséget: a végső igazságosságot reprezentáló *világbíró*, az élet feletti, megtartó és fenyegető teljhatalmat megjelenítő *élet ura* (~ teremtő), a kísértő és káoszkeltő *diabolosz*, és a tehetetlen emberért megküzdő *megmentő* (~ Krisztus) szerepköreiből tekintette át az özvegy szituációját. A különböző identifikációk lehetővé tették egyazon veszteség multiperspektivikus értelmezését és a *szorongató* büntudat feloldódhatott (HARTMANN, 1994).⁶

Ebbe a tárházba tartoznak bizonyos eszközök, kellékek is. Például gondosan kiválasztott kövek⁷ mint emlékeztető jelek, vagy a terhektől való megszabadulás szimbólumaiként. Ide sorolható az erőt adó, közösséget kifejtő, megfelelően előkészített étkezés is. (Bűnbakok „beszerzése” urbánus környezetben nehezen valósítható meg.)

⁶ A példa a konzultációs gyakorlatból és a szakmaspecifikus önismereti csoportból származik.

⁷ A vallástörténetben fontos szerepet játszanak az emlékkövek, az ún. *macébák*.

2. ábra. A rítusok funkciói

RÍTUS-REKONSTRUKCIÓS LEHETŐSÉGEK A KRÍZISINTERVENCIÓBAN
ÉS A CSALÁD-ÉV KONTINUITÁSÁBAN

A teológus egy érdekes lehetőségre hívja fel befejezésül a figyelmet – arra, amit ő *család-évek* nevezett el. A családi élethez hozzátartoznak családi és közösségi ünnepek. Ezekhez egyrészt családon belül kialakult *magánrítusok* kapcsolódnak, másrészt közösségi-kollektív rítusokhoz kapcsolódnak.

Ezek a rítusok – mint minden rítus – az idő, tér és aktivitás dimenzióiban realizálódnak: meghatározott időpontokhoz kapcsolódnak, meghatározott helyen folynak le és tudatosan vagy véletlenszerűen kialakult cselekménysorral (*ceremónia*) járnak. Ilyen értelemben *aktualizáló* és *re-konstruktív hatással* bírnak.

A házassági évforduló, a születésnap, az elhunyt családtagok halálának évfordulója – de ugyanígy a karácsony vagy a húsvét is – például egyrészt korábbi rítusokra emlékeztetnek, másrészt lehetővé teszik azt, amit mi *rítus-rekonstrukciónak* nevezünk.

Mind a terapeuta, mind a teológus tapasztalatból tudja, hogy gyakran az ilyen alkalmak kisebb-nagyobb krízist és bizonytalanságot váltanak ki a családban. Nehezen találják meg a kliensek a *hozzájuk illő* ceremóniaformát, a rítusok pedig gyakran *kiégtel*, jelentéstartalmuk elhomályosult vagy elveszett.

Hosszú távú családterápia esetében vagy a család-lelkigondozói gyakorlatban itt értékes lehetőség kínálkozik. A kliensekkel, a családterápia megfelelő *cirkuláris metodikájával* közösen előkészíthetők ezek az alkalmak. Ki mit akar kifejezni egy-egy ilyen ünnepi alkalommal? Mit jelent számára az alkalom? Milyen gyökerekre nyúlik vissza biográfiájában az ünnep? – és, esetenként, mi (volt) az ünnep őseredeti intenciója? Kinek mi lenne a legfontosabb formai elem, milyen *rítusokra, szimbólumokra* vágyik?

Az ilyen közös keresés-tervezés konstruktívan befolyásolja nemcsak a család kommunikációs formáját, hanem segíti egymás rejtett elvárásainak, emlékeinek megismerését is.

Pszichiátriai klinikai gyakorlatunk standard elemévé vált a családi és a közösségi ünnepekre való *multidimenzionális felkészítés*.

Jó tapasztalatokat szerezünk különböző krízisformák esetében az ún. *rítus-rekonstrukciós* eljárással is. Házassági krízis esetén például a pár felelevenítheti, majd újrafogalmazhatja a házassági esküjük szövegét: „Hogyan kellett volna egykori házassági esküjüknek hangzania, hogy a jelenlegi krízis kialakulására ne legyen szükség?” „Hogyan fogalmaznák meg most a házassági esküjüket, hogy a jövőben hasonló krízisek ne lépjenek fel?”

Gyászkríziseknél egy egyéni vagy közös temetőlátogatás és – megfelelő előkészítés után – „temetési beszéd” gyakran effektívebb, mint terápiás ülések végtelen sora. Ilyen esetben feltehetőleg a térdimenzió megválasztásának és a rekonstrukciónak köszönhető a változás.

*

Feljegyzéseinknek végére értünk – a teológia és a családterápia dialógusa azonban folytatódik.

IRODALOM

- BENGEL, J. (2001) *Was erhält Menschen gesund? Antonovskys Modell der Salutogenese*. Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung, Bonn-Köln
- BRANDL-NEBEHAY és munkatársai (1998) *Systemische Familientherapie*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen
- BRUSIS, J. (1999) Ritus. In *Encarte Enzyklopädie*. Stichwort (Internet)
- CASSIERER, E. (1923) *Philosophie der symbolischen Formen*. (Idézi TWORUSCHKA, U.: Symbol. In *Encarte Enzyklopädie 1999*)
- ERIKSON, E. H. (1968) Die Ontogenese der Ritualisierung. *Psyche*, 3.
- HARTMANN, G. (1994) Lebensdeutung. (Esti deus daretur.) In Klessmann, M. és munkatársai (szerk.) *Zwischenbilanz – Pastoralpsychologische Herausforderungen*. Luther Verlag, Bielefeld
- HÉZSER G. (1990) *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*. Kálvin Kiadó, Budapest
- JETTER, W. (1978) *Symbol und Ritual*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen
- JILEK, A. (1992) In *Praktisches Wörterbuch der Spiritualität*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen
- KANTOR, D., LEHR, W. (1977) *Inside the Family*. Jossey Bass, San Francisco
- LORENZEN, A. (1970) *Kritik des psychoanalytischen Symbolbegriffs*. Frankfurt am Main
- LÜTZ, M. (1999) Psychotherapie und Religion. In Hesse, J. (Hg) *Systemisch-lösungsorientierte Kurztherapie*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen
- MÜCKE, K. (1998) Systemische Beratung und Psychotherapie – ein pragmatischer Ansatz. „Konferenz mit der inneren Firma“, Ökosysteme Verlag, Berlin
- RAPPAPORT, R. A. Ritual sanctity and cybernetics. *American Anthropologist*, 73 (1), 59.
- SCHARFENBERG, J. (1985) *Einführung in die Pastoralpsychologie*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen
- SCHLIPPE, A. VON és munkatársai (1996) *Lehrbuch der systemischen Therapie und Beratung*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen
- SEYBOLD, K. (1996) Die symbolischen Handlungen der alttestamentlichen Propheten. In Rauffleisch, U. (Hg) *Welt der Symbole*. Matthias-Grünwald Verlag, Mainz
- STIERLIN, H. és munkatársai (1982) *Das erste Familiengespräch*. Klett-Cotta Verlag, Stuttgart
- TILLICH, P. (1964) *Die Frage nach dem unbedingten*. Bd. V. Ges. Werke. Evangelisches Verlagswerk, Stuttgart
- WINKLER, K. (1997) *Seelsorge*. Walter de Gruyter, Berlin

RITUALS AND SYMBOLS,
COMMON HERITAGE OF FAMILY THERAPY AND RELIGION –
INTERDISCIPLINARY DIALOGUE ON A POLYGONAL RELATIONSHIP

HÉZSER, GÁBOR

Hypothesis: The relationship between religion and therapy is more characterized by distinction rather than strict separation. The relationship is correlative.

This assumption will be examined in connection with rituals and symbols. Following the presentation of the main characteristics of these two phenomena, we deal with the question of which forms of rituals can be applied in the therapeutical and pastoral practise.

In this relationship we report on a possibility of crisis intervention, which we call ritual-reconstruction and apply in clinical and consulting contexts. Finally we introduce the conception of the „family year” and point out the ritual reconstructions which arise from this statement.

Key words: *religion, rite, symbol, pastoral care, family therapy, crisis intervention*